

Verslag Rondetafelgesprek 18 februari 2015

Op 18 februari hield Nederlandwordtanders het eerste Rondetafelgesprek van 2015, op het Marineterrein in Amsterdam. We duiken samen in de nieuwe bouwcultuur, gaan aan het experiment voorbij en vragen we ons af wie die mogelijkmakers van de nieuwe bouwcultuur nu eigenlijk (zouden kunnen) zijn.

Annius Hoornstra (Adjunct Directeur Programma & Regie Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Amsterdam), Carolien Schippers (Manager Huisvesting COA), Floris Alkemade (Directeur FAA en FAA/XDGA), Maarten Claassen (Strateeg/Procesmanager Waternet), Petra Rutten (Directeur Maatschappelijke Ontwikkeling Heijmans), Vincent Taapken (Oprichter New Industry) en Marcel van Heck (Atelier Rijksbouwmeester) namen deel aan het eerste Rondetafelgesprek van Nederlandwordtanders, onder leiding van Guido Wallagh en Carolien Ligtenberg van Team Nederlandwordtanders.

NIEUWE CULTUUR EN EXPERIMENT

Disruptie leidt tot een andere cultuur

Carolien Ligtenberg: "Of het nu gaat om creatief hergebruik van bestaande gebouwen of duurzame vormen van water- en energiehuishouding, om nieuwe bestemmingen voor verwaarloosde plekken of geheel nieuwe productietechnieken, er tekent zich een nieuwe (bouw)cultuur af in Nederland. Daarbij gaat het om een koppeling tussen maatschappelijke opgaven, nieuwe digitale productietechnieken en sociale media en ruimtelijke kwaliteit en inbedding." **Marcel van Heck:** "Soms is het goed om even terug te kijken. Vroeger hadden we een duidelijke architectuurcultuur. Iedereen kende elkaar, je wist wat je van elkaar kon verwachten. Nu is dat versnipperd. Er zijn andere opgaven, ontwerpers krijgen andere rollen." **Vincent Taapken:** "Ontwerpen wordt veel meer een ondernemende discipline. Deels genoodzaakt door de crisis, moeten de ontwerpers van nu ondernemender zijn en proactief zoeken naar kansen en opgaven, in plaats van een concrete vraag van een opdrachtgever opvolgen. Dit kan heel positief uitwerken. Disruptie leidt tot een andere cultuur, de discipline zal zich moeten bijstellen."

Floris Alkemade: "Eerder hadden opdrachtgevers een vraag, een locatie en een budget. Nu weten zij zelf niet meer wat ze moeten vragen. Deze nieuwe omstandigheden doen een beroep op de verbeeldingskracht van de ontwerper. Het ligt in zijn aard om nieuwe inzichten te geven. Door dezelfde vragen anders te formuleren, worden ineens andere antwoorden mogelijk. Dat betekent niet dat de ontwerper het altijd wel weet; soms is het ook gewoon een kwestie van bluf."

Verbinden en loslaten

Floris Alkemade: "Het verbinden zit ontwerpers in het bloed. Bij concrete bouwopgaven gaat het om de constructeur, brandweer en bewoner, nu gaat met wellicht ook om andere partijen. De context van de huidige ruimtelijke opgaven is er een van zeer veel

onzekerheden. Veel ontwerpers zijn daardoor buiten spel gezet. Je moet met die onzekerheden en veranderingen kunnen meebewegen. Hoe meer je op verschillende velden kunt schakelen, hoe meer hybride je bent als ontwerper of als bureau, en hoe meer overlevingskans je hebt. Teveel specialiseren is gevaarlijk.”

Maarten Claassen: “Het is ook mijn ervaring dat ontwerpers logica en samenhang bieden in wat eerder onduidelijk was.” **Carolien Schippers:** “In mijn betrokkenheid bij het Rijksvastgoedbedrijf heb ik meegewerkt aan organische ontwikkelingen in Almere en de voorbereidingen voor dit Marineterrein waar wij nu zitten. We hebben aan ontwerpers gevraagd hoe dit prachtige stille terrein, midden in de stad, zou kunnen worden ingevuld. Het antwoord was om het vol te zetten met woonblokjes. Dat wil je dus niet. Mijn oproep aan de nieuwe ontwerper is om je eigen beroep even overbodig te maken, zoals Winy Maas dat deed met zijn organische stedenbouw in Almere. Laat het maar ontstaan.”

De rol van het experiment

Annius Hoornstra: “De rol van experimenten in een transitiefase vind ik heel erg interessant. Ik ben het daarin hartelijk oneens met Jan Rotmans, die stelt dat experimenten moeten worden opgeschaald in een reactie op instituties die niet bewegen. Ik zou het graag constructiever willen stellen: experimenten moeten voeding geven aan instituties om te kunnen veranderen. Niet vechten en polariseren, maar opschalen, creativiteit ter beschikking stellen en ook tevreden zijn als niet het onderste uit de kan wordt gehaald. Maar eerlijk gezegd zie ik die nieuwe ontwerpcultuur niet in de tien gebiedsontwikkelingen die we als gemeente Amsterdam nu op stapel hebben staan. Bijna iedere locatie had net zo goed in 2006 of 2009 kunnen zijn bedacht en ontwikkeld. Ik weet niet of ik het niet zie of dat het er niet is.” **Petra Rutten:** “Ik denk dat je die nieuwe ontwerpcultuur niet ziet. Want hij is er wel. Heijmans is zo’n instituut waar je over spreekt. Groot geworden in een oude bouwcultuur, is er nu een verschuiving gaande. Als organisatie moeten wij veel meer innovatiekracht ontwikkelen, anders ondermijnen we ons eigen bestaansrecht. Daarbij zijn ontwerpers onze nieuwe innovatie-adviseurs geworden. Aan eenvoudige woningbouwopgaven in het buitengebied is de rol van de architect beperkt, maar op strategisch niveau over ons toekomstdenken kunnen we hun creativiteit in partnerships goed gebruiken. Zo lag bijvoorbeeld de techniek van de Smart Highway bij ons op de plank. Een heel goed idee en een technische innovatie, maar uiteindelijk had Heijmans ontwerper Daan Roosegaarde nodig voor de maatschappelijke toepassing ervan. En ook op andere vlakken werken we samen met vernieuwende ontwerpers. Met Moodbuilders Architecture hebben we de ONE ontwikkeld, de verplaatsbare woningen voor eenpersoons huishoudens, en met DUS Architects werken we samen in de ontwikkeling van 3D print- toepassingen.” **Floris Alkemade:** “Als je een hamer vasthoudt, lijkt ieder probleem op een spijker. Voor experiment of cultuur heb je gewoon verschillende mensen nodig. Zo heeft Steve Job’s tijdelijke ontslag bij Apple het bedrijf pas echt doen versnellen.”

HET EXPERIMENT VOORBIJ

Opschalen en impact vergroten

Annius Hoornstra: “Opschaalbaarheid is niet automatisch verbonden met het experiment. Het vraagt om andere competenties en cultuur. Niet vechten, maar samenwerken. Door de vechtende verhouding tussen koplopers en instituties zijn we sinds het rapport van de Club van Rome in de afgelopen decennia eigenlijk nauwelijks opgeschoten met de feitelijke toepassing van de vele duurzame innovaties. Als we nu een wijk zouden maken met state-of-the-art kennis uit 1985, zou het op dit moment de duurzaamste wijk van Nederland zijn. Ik vind de plannen voor Buiksloterham geweldig, maar vrees ook dat zelfs daar alles bij het oude blijft. De mensen die er wonen en

werken zijn gedreven, ambitieus en op zoek naar het hoogst haalbare. Het gevaar is dat instituties dat hogere doel niet zien zitten, en dat beide kanten opnieuw vervallen in een gevecht.” **Maarten Claassen:** “Waternet steekt in Buiksloterham nu juist zijn nek uit. We lopen een risico dat we onze investering niet terugkrijgen, dat doen we heel bewust. Ik denk wel dat er in het algemeen nog behoorlijk wat experiment en inspiratie nodig zijn, voordat er sprake is van een cultuurverandering. Instituties en grote partijen lijken hun invloed vooralsnog voornamelijk te gebruiken voor het onmogelijk maken. We weten, in deze nieuwe werkelijkheid, nog nauwelijks wat het inhoudt om mogelijk te maken, en er is nog een hele grote mate van vrijblijvendheid.”

Maatschappelijke waarde en slimme verbindingen

Floris Alkemade: “Er zijn continu veranderingen gaande. In Almere wordt er al jarenlang op een verrassende manier geëxperimenteerd. Proberen los te laten is voor architecten zeker beangstigend. Ik implementeer nu de studie die ik voor de IABR heb gemaakt over Tapijstads Brabant vanuit mijn eigen woonplaats St. Oedenrode. We richten ons op de Dommelvallei en alle belanghebbende partijen zijn stap voor stap aangehaakt. De gemeentes, bedrijven, universiteit en Design Academie, maar ook het Brabants Landschap en de scholen. Iedereen staat op dit moment te zwak om zelf iets te doen en heeft het idee dat we verder komen als we samenwerken. Juist de menging van allerlei partijen is kansrijk, nog voor de provinciale verkiezingen wil men een manifest tekenen. Waarom het hier lukt om op regionale schaal samen te werken? Ik denk dat het een nieuw soort optimisme is, voorbij het verlamme effect van de crisis. En het geografische thema water koppelt partijen op een niet-politieke manier. Het heeft een logica dat van een heel andere orde is.” **Petra Rutten:** “Complexere opgaven en kwaliteit, die moeten weer op de agenda. Ik denk dat we het niet langer alleen moeten hebben over hoe we de grote gebiedsontwikkelingen weer aan de praat krijgen. De grote nieuwe opgave is de transformatieopgave in de bestaande stad. Niet alleen van onderop, maar ook in andere constellaties. We moeten het weer gaan hebben over het waardendebat. De maatschappelijke waarde van projecten, maar ook de kwalitatieve kant. Al die kleine experimenten leveren niet de kwaliteit die je wilt. Daar is opschaling voor nodig. Niet perse groter, maar ook beter. Het is voor ons makkelijker om andere, ook kleinere, partijen te laten aanhaken. Dan zijn we niet meer het bouwbedrijf, maar een nieuw soort matchmaker, dan creëren we ons eigen netwerk. Zo kan er een nieuwe samenwerking ontstaan tussen dat grote bedrijf en veel vernieuwende kleine bedrijven. En dat zijn wij niet alleen, dat kan bijvoorbeeld ook het Rotterdam Medisch Centrum zijn.” **Maarten Claassen:** “De vraag is inderdaad of het gaat over schaal. Het gaat eerder om aanhaakbaarheid en reproductievermogen.”

Experiment en instituut

Vincent Taapken: “Ik mis het woord risico in deze discussie. De generatie veertigers van dit moment is opgegroeid in een risicomijdende cultuur. Ook in ruimtelijke ontwikkelingen wordt er van alle kanten gestuurd op het minimaliseren daarvan. Zelf ben ik opgeleid als verandermanager. Jan Rotmans zijn verhaal is dat je voor verandering extreme disruptie nodig hebt. Het effect van zijn aanpak is dat mensen elke keer een beetje in de goede richting opschuiven. Wij moeten het slimmer doen, door slimme verbindingen te maken en samen te werken. Bijvoorbeeld met het openbaar bestuur en financiën.” **Carolien Schippers:** “Innovatie ontstaat niet als de ontwerpers de enige beroepsgroep zijn die wil veranderen. Echte verandering komt tot stand doordat er een driehoek ontstaat met schoonheid, proces en techniek. En als het gaat om opschaalbaarheid, dan moet je het zoeken in het kleine en hopen dat het institutionele slagschip langzaam aanhaakt. Dus veel meer experimenten. Proberen en doen! De

meeste overheden zijn altijd conservatief. Je hebt volgens mij veel meer aan een veelheid van kleine partijen, dan aan het veranderen via instituties. Pareltjes maken in grotere gebieden dus, vernieuwing begint in principe klein.”

Maarten Claassen: “Toch ben ik er van overtuigd dat ‘zo’n slagschip’ wel degelijk een rol kan spelen in de versnelling. Waarom wordt altijd maar weer Buiksloterham genoemd, waarom gebeurt het niet op andere plekken?”

Annius Hoornstra: “De tegenstelling tussen experiment en instituut is volgens mij niet relevant. Wij gaan het in Buiksloterham anders doen. Als log instituut beginnen met het op één plek anders te doen, is de enige manier om te veranderen. Overal tegelijk is niet te organiseren. Als we weten hoe het in Buiksloterham werkt, gaan we het op andere plekken nog eens doen, en beter. Dus experimenteren, leren, verbeteren en toepassen.

Carolien Schippers: “Het kan natuurlijk wel op alle plaatsen tegelijk. Maar daar moet je het lef voor hebben. En dat heeft bijna niemand.” **Floris Alkemade:** “Een experiment is alleen van waarde als je ook de faaloptie meeneemt. Het moet dus mogen misgaan.”

DE MOGELIJKMAKERS VAN NU

Politiek engagement en regelgeving

Floris Alkemade: “We hebben toch weer mensen nodig met een visie en een duidelijke agenda, die risico durven nemen. Adri Duivesteijn was zo iemand, maar ik zie het ook in Parijs, waar ik veel werk. De politieke invloed is groter in Frankrijk, maar daarmee ook de persoonlijke betrokkenheid. Zo heeft Anne Hidalgo een aantal gebieden aangewezen om te experimenteren. “Verras ons met ideeën en dan verrassen wij jullie.” De overheid coördineert daar dus wel degelijk het experiment. Het verschil met Nederland is dat zo’n burgemeester zich persoonlijk verbindt aan een project. Politici investeren daar geen geld, maar hun eigen geloofwaardigheid. Dat kost geen cent, maar het is wel belangrijk. Je ziet dat dat echt iets doet met de uitvoerende partijen, zowel de ontwerpers als de ontwikkelaars.” **Marcel van Heck:** “Over de regel-luwe woningbouw en de

zelfbouwexperimenten met openbare voorzieningen, die in eigen ontwikkeling en beheer in Almere door Adri Duivesteijn bestuurlijk zijn gerealiseerd, zei hij zelf: “Ik kan dit risico nemen, want ik ga bijna met pensioen”. Dat schokte mij toch wel. Overheid en financiën zijn de bondgenoten van vroeger, waarin de driehoek overheid, markt en ontwerp zichzelf in stand hield. Het is tijd om op zoek te gaan naar andere typen opdrachtgevers, die zich bezighouden met nieuwe opgaven als natuur, water en energie. Bijvoorbeeld Natuurmonumenten, die nu al gebieden opkoopt in de steden.” **Vincent Taapken:**

“Vanuit mijn perspectief vormen de overheden het echte obstakel. Ik heb nu een heel aantal locaties waar ik zowel de plannen als de financiering rond heb, maar waar de bestemmingswijziging al jaren duurt zonder enig zicht op verandering.” **Petra Rutten:** “Heijmans heeft een groot leasewagenpark, waarbij vroeger het soort auto waarin je reed van belang was. De nieuwe wetgeving rond duurzaamheid en bijtellingen heeft dat totaal veranderd: andere criteria werden belangrijker en de hele zaak (innovatie ten aanzien van duurzame auto’s) kwam in beweging. Dat pleit voor prikkels ter innovatie en veranderingen op duurzaamheidsgebied, dat wordt wel eens vergeten.”

Blokkeert geld vernieuwing?

Maarten Claassen: “Het is lastig om de financiële sector in deze tijd als mogelijkmaker te zien. De systeemcrisis is daar nog lang niet voorbij en de maatschappelijke rol van deze sector is nog steeds erg ver te zoeken. Zeker op plekken waar er een teveel is aan geld, is er gewoon geen drijfveer om zaken anders aan te pakken. En er is heel veel geld.” **Floris Alkemade:** “Als er een manier is om een experiment op zeep te helpen, dan is het wel veel geld.” **Petra Rutten:** “Er is nu zes miljard investeringsruimte in Nederland, vanuit de pensioenfondsen en internationaal geld. Maar de hoeveelheid geld en

de productie die daartegenover staat lijken uit balans. Straks wordt er weer gestreden om (bepaalde) locaties. De vraag is hoe al dat geld kan worden verbonden met de vernieuwingsopgave. Nederland stevent nu af op een tweedeling: de plekken waar het kan en de plekken waar het niet kan, oftewel de Randstad en de rest van het land.”

Annius Hoornstra: “Ik verzet me tegen het naïeve beeld van een ontwerper die met een geslaagd experiment naar een bank of financier gaat om zijn idee op grote schaal uit te rollen. Zo werkt het gewoon niet. Het geld zit in Saoedi-Arabië en komt via een anoniem Duits pensioenfonds, een Nederlandse ontwikkelaar en/of een lokale corporatie bij de ontwerper terecht. Het pensioenfonds wil gewoon 10% rendement, dat is een spijkerhard gegeven. Pas als de ontwikkelaar dat kan garanderen, kan hij ontwikkelen. Bij deze stappen zit de ontwerper niet aan tafel en dat zal hij ook niet komen.”

Nieuwe coalitiepartners

Maarten Claassen: “De vraag naar geld is misschien niet de goede, omdat het hier gaat om ander financiële arrangementen en verdienmodellen. Maar hoe moet dat dan bij projecten die niet die 10% rendement halen en dus niet met het grote geld kunnen worden gefinancierd? De categorie die dat niet haalt, en die is er zeker, kan dus niet bij de traditionele investeerders aankloppen.” **Vincent Taapken:** “Volgens mij ligt een belangrijke rol voor het mogelijk maken bij de kleine ontwikkelaars en vooral waar deze samenwerken met grote partijen. Er loopt ontzettend veel ervaren talent rond van middelbare leeftijd, dat risico’s durft te nemen. Dit zijn allemaal ontwikkelaars die bij de grote partijen weg moesten en die nu op eigen risico en met eigen geld samenwerken met architecten. Deze tandems moeten het hebben van hun creativiteit en zoeken daar op nieuwe manieren financiering bij. Zo worden al mijn projecten gecrowdsourced. En alle grote innovaties op ICT gebied worden allemaal met particulier geld gefinancierd.”

Floris Alkemade: “Ik begrijp dat er miljarden zijn die al verdeeld zijn, maar in Brabant is dat anders. Daar is nog wel de noodzaak tot experimenteren, alleen al om simpelweg te kunnen overleven. Misschien maakt het wel verschil dat in Brabant de bedrijven nog ‘echt’ zijn, zonder vreemd vermogen.” **Carolien Ligtenberg:** “Maar hier in de Randstad ontstaat wel de druk om experimenten niet in de kiem te smoren. Als het geld ruimschoots voorhanden is, waar is dan de prikkel om je ook op andere rendementen te richten? Als we het over mogelijk makers hebben: de overheid is wel aan te spreken op waardevolle acties. Maar hoe zit dat met de financiële wereld? Waar moet je aankloppen? Hoe is deze te betrekken?” **Annius Hoornstra:** “Dat is niet belangrijk. Er zijn voldoende investeringsmogelijkheden, als je ervoor zorgt dat projecten geld opleveren. Minimaal 10% return on investment en de investeerders staan klaar.”

Vincent Taapken: “Geen risico, ja dat dachten de eigenaars van de V&D panden ook. Let op mijn woorden. Het blijft niet hetzelfde, het gaat echt veranderen.”

Carolien Schippers: “Ik denk ook dat je op andere manieren moet gaan financieren. Wij moeten vanuit het COA een enorme groei aan vluchtelingen tijdelijk huisvesten. Een enorme opgave onder een enorme tijdsdruk, waarbij je ook meteen over tweede bestemmingen moet nadenken. Tot nu toe hebben we bij deze maatschappelijke opgave geen ontwerpers betrokken, maar nu wordt het tijd dat wel te gaan doen.”

Wordt vervolgd...

Op 18 februari hield Nederlandwordtanders het eerste Rondetafelgesprek van 2015, op het Marineterrein in Amsterdam. In onze zoektocht naar de mogelijkmakers van de nieuwe bouwcultuur staan er in de loop van het jaar nog meer Rondetafelgesprekken op de agenda.

www.nederlandwordtanders.nl